

قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری از حقوق مالکیت صنعتی

مصطفی بختیاروند* حمید برادران سنجدک**

چکیده

به اعتبار کیفیت رقابت، قرارداد مجوز بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی به انحصاری، غیرانحصاری و منفرد تقسیم می‌شود که در مجوز انحصاری فقط یک مجوزگیرنده وجود دارد و حتی دارنده نیز نمی‌تواند در قلمرو قرارداد از مال فکری بهره‌برداری نماید. این نوع مجوز مزایا و معایبی برای طرفین در بر دارد که در تصمیم‌گیری راجع به انعقاد آن مؤثر است. مجوز دهنده و مجوزگیرنده حقوق و تکالیفی در برابر یکدیگر دارند که اطلاع از آنها، هم تصمیم‌گیری در مورد برقراری چنین رابطه قراردادی و هم اجرای قرارداد را تسهیل می‌کند. بر طبق قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران، ثبت در اداره مالکیت صنعتی، شرط قابل استناد بودن قراردادهای مجوز بهره‌برداری، از جمله مجوز انحصاری، در برابر اشخاص ثالث است. انحصار ناشی از مجوز انحصاری، اعمال نظارت نسبت به آن را به واسطه حقوق رقابت توجیه می‌کند.

واژه‌های کلیدی: مجوز بهره‌برداری انحصاری، مزایا و معایب، ثبت، حقوق و تکالیف

baktiarvand11@yahoo.com

h.lawyerb@yahoo.com

* استادیار دانشگاه قم (نویسنده مسئول)

** کارشناس ارشد حقوق مالکیت فکری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۰/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۴/۴

طرفین، حقوق رقابت.

۱. مقدمه

دارنده مال فکری «نسبت به مایملک خود حق همه گونه تصرف و انتفاع دارد، مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد». (ماده ۳۰ قانون مدنی؛ همچنین نک. پارساپور، ۱۳۸۹: ۴۸-۵۰). حقوق ناشی از ثبت اختراع به طور دقیق در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ۱۳۸۶^۱ احصا شده‌اند. همانند مالکیت سنتی، قانون‌گذار به دارنده حق داده است حقوق مالکیت صنعتی را شخصاً مورد بهره‌برداری قرار داده، آن‌ها را به دیگران انتقال دهد و یا مجوز بهره‌برداری از آن‌ها را در قالب قرارداد به دیگران واگذار نماید. با انعقاد قرارداد مجوز بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی، فقط اذن استفاده از مال واگذار می‌شود و رابطه دارنده با مال همچنان باقی می‌ماند. این نوع قرارداد به اعتبار کیفیت رقابت به سه دسته اصلی تقسیم می‌شود. در مجوز بهره‌برداری انحصاری- که موضوع این مقاله است- فقط مجوزگیرنده، می‌تواند از مال فکری بهره‌برداری کند، بدین معنی که مجوز دهنده امکان بهره‌برداری از مال فکری را ندارد و نمی‌تواند اذن بهره‌برداری را به دیگران بدهد.

مجوز بهره‌برداری انحصاری از حقوق مالکیت صنعتی مزایا و معایبی دارد که با سنجش آن‌ها و شرایط، دارنده در خصوص انعقاد یا عدم انعقاد قرارداد راجع به آن تصمیم‌گیری خواهد نمود. از جمله مزایای مجوز انحصاری، صرفه‌جویی در وقت و عدم ضرورت مذاکره با مجوزگیرندگان احتمالی متعدد است. به علاوه، حق امتیاز این مجوز، اصولاً از حق امتیاز قراردادهای دیگر بیشتر و احتمال افشای اطلاعات کمتر است. در عین حال، مجوز انحصاری سبب می‌شود رقبای مجوزدهنده که نتوانسته‌اند مجوز بهره‌برداری از فناوری موضوع قرارداد را به دست آورند، برای یافتن فناوری جایگزین آن تلاش کنند که موفقیت آن‌ها ممکن است موجب کاهش جدی ارزش فناوری مجوز دهنده شود. این نوع مجوز، به سبب برقراری حق انحصاری برای مجوزگیرنده، مورد توجه اشخاصی قرار می‌گیرد که در پی موقعیت‌های انحصاری هستند. در مقابل، خطرات و معایب این مجوز برای مجوزگیرنده را نباید از نظر دور

داشت. رقبای مجوزگیرنده انحصاری تلاش می‌کنند جایگزینی برای فناوری موضوع قرارداد پیدا کنند یا اینکه بدون پرداخت حق امتیاز از آن بهره‌مند گردند. همچنین، از آنجا که مجوزگیرنده تنها کسی است که از مال فکری بهره‌برداری می‌کند، توقع و انتظارات مجوز دهنده از او بیشتر خواهد بود. ضمن اینکه قصور مجوز دهنده در تضمین مال فکری می‌تواند تبعات منفی برای مجوزگیرنده در پی داشته باشد.

در مجوز انحصاری مجوز دهنده متعهد است موضوع مجوز را به مجوزگیرنده تسلیم نماید و در قلمرو جغرافیایی قرارداد، از مال فکری بهره‌برداری نکرده و اذن استفاده از آن را به دیگران واگذار ننماید. در مقابل، حق دارد از مجوزگیرنده حق امتیاز پیش‌بینی شده در قرارداد را مطالبه نماید و نیز در موردی که موضوع قرارداد، استفاده از علامت تجاری است، کیفیت کالاها و خدمات تولید و ارائه شده تحت آن را کنترل نماید. مهم‌ترین تعهد مجوزگیرنده پرداخت حق امتیاز است. به علاوه، به منظور حفظ شهرت و اعتبار و موقعیت مجوزگیرنده و منتفع شدن وی در صورت تعیین حق امتیاز مستمر، مجوز دهنده باید از مال موضوع قرارداد در حدود اذن، بهره‌برداری مؤثر و کافی نماید. حقوق اصلی قابل تصور برای مجوزگیرنده عبارت‌اند از استقلال در بهره‌برداری از مال فکری موضوع قرارداد، اعطای مجوز فرعی در صورت پیش‌بینی چنین حقی و اقامه دعوی نقض حق فکری علیه ثالث در صورت رجوع وی به دارنده و قصور یا ناتوانی دارنده از اقامه دعوی نقض. قابل استناد بودن قرارداد مجوز بهره‌برداری، از جمله مجوز انحصاری، در برابر اشخاص ثالث منوط به رعایت تشریفات خاصی است. با عنایت به انحصار ناشی از مجوز انحصاری، در آمریکا و اتحادیه اروپایی حقوق رقابت نظارتی دقیق نسبت به آن اعمال می‌کند.

در این مقاله، پس از تبیین مفاهیم؛ انواع قرارداد مجوز بهره‌برداری را بیان نموده؛ مزایا و خطرات مجوز بهره‌برداری انحصاری را مورد بررسی قرار می‌دهیم؛ در ادامه، حقوق و تکالیف طرفین را به‌طور مفصل بررسی می‌کنیم؛ سپس تشریفات ضروری را بحث نموده؛ و در نهایت موضع حقوق رقابت را نسبت به مجوزهای انحصاری بیان می‌نماییم.

۲. مفهوم شناسی

در این قسمت قرارداد واگذاری و قرارداد مجوز بهره‌برداری را تبیین می‌نماییم.

۲.۱. قرارداد واگذاری^۲

به موجب تعریف سازمان جهانی مالکیت فکری، در واگذاری، مالکیت حقوق راجع به فناوری از فروشنده به خریدار منتقل می‌شود.^۳ (WIPO, 2005:19).

۲.۲. قرارداد مجوز بهره‌برداری^۴

مجوز بهره‌برداری معادل واژه license است. واژه اخیر که به لحاظ لغوی در معانی همچون اجازه، پروانه، مجوز و ... به کار می‌رود، (میر حسینی، ۱۳۸۵: ۲۱۹) به لحاظ اصطلاحی هم از این معنا دور نمانده است و می‌توان آن را در دو معنای عام و خاص به شرح زیر تعریف نمود.

۲.۲.۱. مجوز بهره‌برداری در معنای عام: مجوز بهره‌برداری عبارت است از مجوزی (معمولاً قابل فسخ) برای انجام عملی که بدون چنین مجوزی، انجام آن غیرقانونی محسوب می‌شود (Garner, 2009: 1030)؛ به عبارت دیگر مجوز در معنای عام عبارت است از اعطای حق به دیگری در خصوص استفاده از مالی بدون اینکه مالکیت آن مال به دارنده حق منتقل شود (Dratler, 2004: 1, 2).

۲.۲.۲. مجوز بهره‌برداری در معنای خاص (در حوزه مالکیت فکری): از دیدگاه سازمان جهانی مالکیت فکری قرارداد مجوز بهره‌برداری^۵، حق استفاده از مالکیت فکری نسبت به فناوری و حق ساخت، استفاده و فروش محصولات دربردارنده فناوری مذکور، به روش و مدتی معین در یک منطقه مشخص را از مجوزدهنده به مجوزگیرنده منتقل می‌کند؛ به عبارت دیگر، مجوزدهنده کماکان حقوق مالکانه نسبت به فناوری را در اختیار دارد و فقط حق معینی برای استفاده از آن فناوری را اعطا نموده است. (WIPO, 2005: 13).

قرارداد مجوز بهره‌برداری را به اعتبار کیفیت رقابتی که مجوزگیرنده در قلمرو قرارداد با آن مواجه است و با توجه به اینکه رقبای مجوزگیرنده چه کسانی می‌توانند باشند اصولاً به سه قسم منفرد، غیرانحصاری و انحصاری تقسیم نموده‌اند. ماده ۵۱

آیین‌نامه اجرایی قانون ۸۶ مصوب ۱۳۸۷/۱۱/۱ فقط دو نوع مجوز انحصاری و غیر-انحصاری را پیش‌بینی کرده است.

در مجوز بهره‌برداری منفرد^۷، مجوزدهنده حق استفاده از فناوری را برای خود و نمایندگانش محفوظ می‌دارد (Byrne, Mcbratney, 2005:24) ولی متعهد می‌شود به شخص ثالثی مجوز ندهد؛ همین واقعیت، تفاوت عمده این قرارداد با مجوز انحصاری است. در مجوز غیرانحصاری^۸، مجوزدهنده حق دارد هم به اشخاص ثالث مجوز دهد و هم خود بهره‌برداری نماید.

در مجوز انحصاری^۹، مجوزگیرنده از انحصار برخوردار و تنها کسی است که مجوزدهنده به او حقوقی را اعطا کرده است و حتی خود مجوزدهنده هم حق بهره‌برداری از مال فکری را در قلمرو قرارداد ندارد (Rumachandran, 2009:6).

بر طبق ماده ۲۹ قانون علائم تجاری ۱۹۹۴ انگلستان^{۱۰} «مجوز انحصاری عبارت است از مجوزی (عام یا محدود) که به مجوزگیرنده و نه هیچ شخص دیگری از جمله مجوزدهنده، اذن می‌دهد از یک علامت تجاری ثبت شده به طریقی که در مجوز آمده است استفاده نماید».

بنا بر مقررات اتحادیه اروپایی، مجوز انحصاری بدین معنا است که خود مجوزدهنده هم حق تولید بر مبنای حقوق راجع به فناوری تحت مجوز و هم حق اعطای مجوز حقوق راجع به فناوری تحت مجوز را به‌طور کلی یا برای کاربردی خاص یا در یک قلمرو سرزمینی خاص ندارد.^{۱۱}

برخی نویسندگان، به درستی، مجوز انحصاری را تقریباً به مثابه یک حق مالکانه دانسته‌اند (Byrne, Mcbratney, 2005:23). البته بدیهی است که تفاوت اساسی بین مجوز بهره‌برداری انحصاری و واگذاری در این است که واگذاری موجب قطع رابطه‌ی دارنده‌ی مال فکری با آن می‌شود درحالی که در مجوز انحصاری، رابطه‌ی مالکانه همچنان برقرار است. در عین حال، مجوز دهنده‌ای که مجوز انحصاری اعطا می‌کند، دو تعهد عمده را بر عهده می‌گیرد: نخست اینکه به هیچ شخص دیگری مجوز بهره‌برداری از مال موضوع مجوز بهره‌برداری را در قلمرو سرزمینی قرارداد ندهد؛ و دوم اینکه خود

یا نمایندگانش از مال مذکور بهره‌برداری نمایند (Byrne, Mcbratney, 2005:24). لذا مجوز انحصاری تضمین می‌کند که مجوزگیرنده هیچ رقیبی نخواهد داشت که این مطلب شامل مجوزدهنده نیز می‌شود (WIPO, 2008:189). انحصار ممکن است نامحدود بوده و یا به منطقه، مدت یا مورد استفاده مشخص، محدود گردد.

بر طبق ماده ۵۱ آیین‌نامه اصل بر غیر انحصاری بودن مجوز بهره‌برداری از حق اختراع است. ماده ۱۴۱ همین حکم را در مورد مجوز بهره‌برداری از علامت تجاری مقرر داشته است. این حکم با توجه به ماهیت مجوز انحصاری و الزامات ناشی از آن، موجه به نظر می‌رسد چرا که انحصار، تبعات متفاوت و تعهدات سنگین‌تری نسبت به وضعیت غیرانحصاری دارد. آیین‌نامه در خصوص طرح صنعتی حکمی پیش‌بینی نکرده است.

در برخی منابع نوعی مجوز بیان شده است که اصطلاحاً مجوز بهره‌برداری نسبتاً انحصاری^{۱۲} یا مجوز انحصاری محدود^{۱۳} نامیده می‌شود. در این نوع قرارداد بهره‌برداری ممکن است موادی وجود داشته باشد که بر اساس آن‌ها برخی حقوق ناشی از اختراع ثبت شده به صورت نسبی و برخی به صورت انفرادی و یا غیر انحصاری واگذار شده باشد. به‌عنوان مثال این قرارداد از حیث مدت استفاده از اختراع یا منحصر بودن در منطقه‌ی جغرافیایی خاص و یا حق استفاده از اختراع ثبت شده در زمینه‌ی خاص انحصاری باشد و یا برعکس از حیث استفاده و فروش محصول اختراعی در کشوری غیر انحصاری باشد که در این فرض انتقال‌دهنده یا شخص مورد توافق او می‌تواند نسبت به استفاده یا فروش محصول اختراعی در آن کشور اقدام نماید لکن نمی‌تواند محصول اختراعی را در آن کشور بسازد (میرحسینی، ۱۳۸۷: ۲۹۴). مثال دیگری که می‌توان ذکر نمود مجوز بهره‌برداری از علامت تجاری است که در یک منطقه خاص انحصاری است یا مجوز بهره‌برداری از حق اختراع راجع به یک جعبه‌دنده پیشرفته اتومبیل که حق استفاده از آن فقط برای ماشین‌هایی با کمتر از ۲۰۰ اسب بخار داده شده است. ذکر این نکته ضرورت دارد که بعضی از مجوزها در ابتدا برای یک دوره مشخص انحصاری هستند و سپس به مجوز غیرانحصاری تبدیل می‌شوند (Poltorak, Lerner, 2005:48)؛ این تبدیل وضعیت ممکن است ناشی از

گذشت مدت توافق شده برای انحصاری بودن مجوز باشد یا اینکه در قرارداد پیش‌بینی شده باشد که در صورت ارتکاب فعل یا ترک فعل معینی از سوی مجوزگیرنده، مجوز غیرانحصاری شود (WIPO,2005:48).

۳. مزایا و خطرات قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری

قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری، مزایایی برای طرفین در بر دارد که موجب تمایل آن‌ها به انعقاد چنین قراردادی می‌شود. در عین حال، این قرارداد مشتمل بر خطراتی نیز هست که شایسته است مورد بررسی قرار گیرند.

۳.۱. مزایای قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری

۳.۱.۱. از دیدگاه مجوزدهنده

۳.۱.۱.۱. صرفه‌جویی در وقت و هزینه: مجوز انحصاری نسبت به مجوز غیرانحصاری به لحاظ صرفه‌جویی در زمان و هزینه‌ها به صرفه‌تر است؛ چرا که هزینه‌ها و مدت زمان ضروری برای یافتن مجوز گیرنده‌های بیشتر و مذاکره راجع به چندین قرارداد به صورت جداگانه، حفظ این قراردادها، نظارت بر آن‌ها، جمع‌آوری و محاسبه‌ی حق امتیازها و ... به وضوح در مجوز انحصاری کمتر است زیرا دارنده فقط با یک مجوزگیرنده مواجه است (Rader,Furr,2004:2).

۳.۱.۱.۲. عدم ضرورت درج شرط مجوزگیرنده کامله‌الوداد^{۱۴}: نخستین مجوزگیرنده غیرانحصاری، و گاهی مجوزگیرنده‌های بعدی، معمولاً سعی می‌کنند با مجوزدهنده راجع به این احتمال که وی در آینده به بعضی از مجوزگیرندگان امتیازات بیشتری بدهد وارد بحث و گفتگو شوند و این شرط را در قرارداد بگنجانند که چنانچه به یکی از مجوزگیرندگان بعدی امتیاز بیشتری اعطا شود، این امتیاز خود به خود به نفع آن‌ها نیز قابل اجرا گردد و بدین‌وسیله مطمئن شوند که در آینده مجوزگیرندگانی که ممکن است رقیبشان باشند از امتیاز و شرایط مطلوب‌تری برخوردار نخواهد شد و عرصه‌ی رقابت بر آن‌ها تنگ نمی‌شود. این شرط که با عنوان «شرط مجوزگیرنده کامله‌الوداد» شناخته می‌شود (WIPO,2005:49) معمولاً به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شروط مجوز غیر

انحصاری ذکر می‌شود که تا حدودی قرارداد را پیچیده کرده و یکی از عوامل اصلی نزاع و دعوی در مجوز غیر انحصاری به حساب می‌آید. بدیهی است که چنین شرطی در مجوز انحصاری به دلیل طبیعت این نوع مجوز مصداق ندارد.

۳.۱.۱.۳. امکان بیشتر برای انتخاب شخص واجد صلاحیت: گاهی ممکن است منافع راهبردی یا تجاری مجوزدهنده اقتضا کند که تجاری‌سازی^{۱۵} حقوق مالکیت صنعتی خود را از طریق یک مجوزگیرنده خاص صورت دهد. برای نمونه، اگر مجوزگیرنده در بازار یا فناوری معینی، شخصی مهم محسوب شود یا صلاحیت‌های ویژه‌ای در رابطه با مال فکری موردنظر داشته باشد، مجوزدهنده ممکن است به این نتیجه برسد که منافع اعطای حقوق انحصاری به چنین مجوزگیرنده‌ای بر منافع اعطای حقوق به چندین مجوزگیرنده غیرانحصاری غلبه دارد (Rader, Furr, 2004:2).

۳.۱.۱.۴. حق امتیاز بالاتر: مجوزدهنده عموماً می‌تواند از مجوزگیرنده‌ی انحصاری نسبت به مجوزگیرندگان غیر انحصاری حق امتیاز بیشتری برای همان موضوع قرارداد تقاضا کند و از آنجایی که در این نوع مجوز، مجوزگیرنده در قلمرو قرارداد رقیبی ندارد و می‌تواند در شرایط مطلوب‌تری موضوع قرارداد را تجاری‌سازی نماید، حاضر است مبلغ بیشتری برای انعقاد قرارداد مجوز بهره برداری بپردازد. اگر وضعیت تجاری مجوزگیرنده آتی، معیارهای خاصی مانند توانایی پرداخت به موقع حق امتیاز را محقق سازد، راهبرد اعطای مجوز انحصاری بهترین گزینه خواهد بود (Rader, Furr, 2004:2). البته این بدان معنا نیست که مجوزدهنده همیشه باید در پی اعطای مجوز انحصاری بوده و آن را به مجوز غیرانحصاری ترجیح دهد. مجوز انحصاری فقط یک حق امتیاز را در بر دارد، در حالی که مجوز غیرانحصاری ممکن است حق امتیازهایی از چندین مجوزگیرنده را به دنبال داشته باشد (Poltorak, Lerner, 2005:48).

۳.۱.۱.۵. امنیت بیشتر اطلاعات اختصاصی و محرمانه: در مجوز انحصاری، این احتمال که شخص غیرمجاز بتواند به اطلاعات اختصاصی و محرمانه از طریق افشای غیرعمدی دست یابد کاهش می‌یابد چرا که علاوه بر مجوزدهنده تنها یک شخص (مجوزگیرنده) به اطلاعات مهم و اختصاصی موضوع قرارداد دسترسی دارد و در نتیجه

به‌طور طبیعی ضریب خطا در فاش شدن اطلاعات محرمانه کاهش می‌یابد. این در حالی است که در مجوز غیر انحصاری به دلیل کثرت مجوزگیرندگان، احتمال افشای سهوی اطلاعات محرمانه بالاتر است و به نسبت افزایش تعداد مجوزگیرندگان، ضریب خطا افزایش می‌یابد. حفاظت و امنیت اطلاعات محرمانه و اختصاصی به‌ویژه وقتی مهم است که دسترسی به اسرار تجاری، دانش فنی و اطلاعات فنی و تخصصی از مؤلفه‌های مهم حقوق موضوع قرارداد بهره‌برداری به حساب بیاید (Rader, Furr, 2004:2).

۳.۱.۲. از دیدگاه مجوزگیرنده: شاید مهم‌ترین و تنها مزیت قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری، از دیدگاه مجوزگیرنده، برخورداری از موقعیت انحصاری در قلمرو جغرافیایی قرارداد باشد. مسلماً چنین موقعیتی، برای مجوزگیرنده‌ای که در پی کسب منفعت تجاری از قبل بهره‌برداری از مال فکری موضوع قرارداد و فناوری موردنظر است، بسیار مطلوب خواهد بود، چرا که می‌تواند بدون وجود رقیب در بازار، به فعالیت انحصاری بپردازد.

۳.۲. خطرات قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری

در کنار مزایای مجوز بهره‌برداری انحصاری، ممکن است طرفین با خطراتی مواجه باشند که می‌تواند منافع بالقوه آن‌ها را تهدید کند که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم.

۳.۲.۱. خطرات مربوط به مجوزدهنده

۳.۲.۱.۱. تحریک رقبا: در موردی که دسترسی انحصاری به حقوق مالکیت صنعتی یک مزیت رقابتی مهم محسوب می‌گردد مجوز دهندگان (و همان‌طور که در ادامه خواهیم گفت، مجوزگیرندگان) با خطر تحریک رقبای مجوزگیرنده انحصاری به ایجاد جایگزینی برای مال فکری مجوز داده‌شده مواجه‌اند. در صورت موفقیت شخص ثالث در تجاری‌سازی مال فکری جایگزین، مجوزدهنده چاره‌ای ندارد جز اینکه افول ارزش مال فکری خود را به نظاره بنشیند یا اینکه اگر مال فکری جایگزین، ناقص به نظر برسد، در پی یک جبران قانونی باشد. یکی از راهکارهایی که ممکن است مجوزدهنده در مقابل چنین خطری اتخاذ کند، عبارت است از راهبرد اعطای مجوزهای غیر-

انحصاری و در نتیجه، قابل دسترس کردن گسترده مال فکری. اشخاص ثالث علاقه‌مند به مال فکری مجوزدهنده عموماً درخواست خواهند یافت که انعقاد قرارداد مجوز بهره‌برداری از نظر وقت و هزینه نسبت به ایجاد یا به دست آوردن مال فکری جایگزین و گاه مواجه شدن با خطر اقامه دعوا در صورت نقض حقوق مجوزدهنده به وسیله مال فکری جایگزین، به صرفه‌تر است (Rader, Furr, 2004:3).

۳.۲.۱.۲. بهره‌برداری نامطلوب مجوزگیرنده از موضوع قرارداد: مجوزدهنده انحصاری باید تدابیری جهت افزایش احتمال بهره‌برداری مطلوب مجوزگیرنده از مال فکری موضوع قرارداد اتخاذ نماید.^{۱۶} امکان بیان استانداردهای اجرای قرارداد در مجوز بهره‌برداری وجود دارد، ولی چنین تمهیدی اطمینان کافی نسبت به اجتناب از اختلافات مرتبط با اجرای تعهدات مجوزگیرنده به دست نمی‌دهد. حتی تحمیل حق امتیاز حد-اقلی^{۱۷} نیز محدودیت‌هایی دارد: اگر مجوزگیرنده به‌سختی بتواند از الزامات حق امتیاز حداقلی فراتر رود، باز هم مجوزدهنده ممکن است از درآمدهای بیشتری که احتمال داشت از انتخاب یک مجوزگیرنده جسورتر یا اعطای مجوزهای غیرانحصاری به دست آورد محروم گردد. بنابراین، مسئله نحوه اجرای قرارداد توسط مجوزگیرنده همیشه به عنوان خطری بزرگ برای مجوزدهندگان باقی می‌ماند (Rader, Furr, 2004:3,4).

۳.۲.۲. خطرات مربوط به مجوزگیرنده

۳.۲.۲.۱. تحریک رقبای مجوزگیرنده: در محیط‌های تجاری رقابتی، اعطای مجوز انحصاری راجع به حقوق مالکیت صنعتی بااهمیت، ممکن است رقبای مجوزگیرنده را نسبت به تحصیل یا ایجاد اموال فکری جایگزین یا حتی نقض حق مالکیت فکری تحریک نماید. حتی در صورت عدم ارتکاب نقض قابل کشف، به میزانی که رقبای مجوزگیرنده در این‌گونه تلاش‌ها موفق شوند، ارزش حقوق انحصاری مجوزگیرنده به شدت کاهش می‌یابد و مجوزگیرنده ممکن است در بازار دچار وضعیت نامطلوبی شود. این در حالی است که مجوزگیرندگان غیرانحصاری همین مال فکری با چنین خطرانی مواجه نخواهند بود چرا که رقبای آن‌ها گزینه دریافت مجوز بهره‌برداری را در اختیار خواهند داشت که معمولاً انتخاب به‌صرفه‌تری است (Rader, Furr, 2004:3).

۳.۲.۲.۲. توقع و انتظار بیشتر مجوزدهنده: در مقایسه با مجوزگیرنده غیرانحصاری، مجوز دهنده ممکن است از مجوزگیرنده انحصاری تلاش بیشتری را در زمینه‌های عملیاتی یا مالی مربوط به مال فکری یکسان خواستار شود. دلیل این توقع بیشتر، دغدغه مجوزدهنده برای کم اثر کردن یکی از خطرات اعطای مجوزهای انحصاری یعنی قصور مجوزگیرنده در دستیابی به پیشرفت قابل قبول در تجاری‌سازی مال فکری است. این واقعیت، به نوبه خود، مجوزگیرنده را در صورت عدم اجرای تعهدات، در معرض تحمل جریمه‌ها، از دست دادن حقوق انحصاری یا تمام حقوق ناشی از مجوز قرار می‌دهد (Rader, Furr, 2004:3).

۳.۲.۲.۳. قصور مجوزدهنده در تضمین موضوع قرارداد: یکی از جدی‌ترین خطرات پیشروی مجوزگیرنده، عبارت است از اینکه مجوزدهنده مال ناقص حقوق فکری دیگران را مجوز دهد یا در برابر نقض حقوق فکری موضوع مجوز انحصاری، اقدام قانونی نکند یا محرمانگی اسرار تجاری موضوع قرارداد را حفظ ننماید (Rader, Furr, 2004:3). در این خصوص، مجوزگیرنده باید تلاش کند تا حد ممکن، در قرارداد به این موضوع پرداخته شود.

۴. حقوق و تعهدات طرفین قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری

در قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری، مانند هر قرارداد دیگر، طرفین در برابر یکدیگر حقوق و تعهداتی دارند که در ذیل به مهم‌ترین آن‌ها می‌پردازیم.

۴.۱. حقوق و تعهدات مجوزدهنده

۴.۱.۱. حقوق مجوزدهنده

۴.۱.۱.۱. دریافت حق امتیاز: گاه به صرف انعقاد قرارداد، حق امتیاز باید به مجوز دهنده پرداخت گردد و این در صورتی است که حق امتیاز به صورت مقطوع^{۱۸} تعیین شده باشد یا اینکه مجوزدهنده در هنگام انعقاد قرارداد، دوراندیشی کرده و شرطی در قرارداد بگنجانند که یک حق امتیاز حداقلی را مثلاً به صورت سالانه برای او در نظر

گرفته باشد (WIPO, 2005:48). اگر حق امتیاز، مستمر^{۱۹} (درصدی) باشد، بهره‌مند شدن مجوزدهنده از حق امتیاز به موفقیت مجوزگیرنده بستگی خواهد داشت (جهت مطالعه بیشتر در زمینه حق امتیاز، نک. The University of Manchester, pp.34etseq).

۴.۱.۱.۲. نظارت و کنترل نسبت به تولید و تجاری سازی: یکی دیگر از حقوق مجوزدهنده، حق نظارت و کنترل نسبت به تولید، توزیع، تهیه‌ی مواد اولیه و ... است. از آنجا که مجوزگیرنده در پی حفظ شهرت و اعتبار خود است، معمولاً این حق را برای خود محفوظ می‌دارد که بتواند بر شیوه تولید و به ویژه تهیه مواد خام و اولیه نظارت داشته باشد، بدین شکل که مجوزگیرنده به منظور کنترل کیفیت ملزم باشد مواد خام و اولیه را از شخص یا منبع خاصی خریداری یا برای تولید حتماً از فرایند معینی استفاده نماید و همچنین امکان بازرسی مجوزدهنده را فراهم کند. لذا حفظ شهرت و اعتبار مجوزدهنده یکی از مبانی چنین حقی است که تقریباً در تمامی انواع مجوز بهره‌برداری مالکیت صنعتی وجود دارد ولی در مجوز انحصاری اهمیت بیشتری دارد. در عین حال، مجوز بهره‌برداری از علامت تجاری ویژگی خاصی دارد که آن را از سایر مجوزها متمایز می‌کند. ویژگی قرارداد مجوز بهره‌برداری از علامت تجاری این است که مصرف‌کنندگان با اعتماد به علامت تجاری موضوع مجوز، اقدام به خرید محصولات می‌کنند. در واقع، مصرف‌کننده علامت را می‌شناسد و به محض دیدن علامتی خاص بر روی یک کالا، کیفیت محصولات عرضه شده تحت آن علامت را به یاد می‌آورد و از این حیث، فرقی بین محصول تولید شده توسط دارنده علامت تجاری و محصولی که مجوزگیرنده آن را تولید نموده نیست.

مطابق با ماده ۴۴ قانون ۸۶: «قرارداد اجازه بهره‌برداری از ثبت یا اظهارنامه ثبت علامت باید به‌طور مؤثر کنترل مجوزدهنده بر کیفیت و مرغوبیت کالا و ارائه خدمات توسط استفاده‌کننده را در برداشته باشد. در غیر این صورت و یا در صورتی که کنترل به‌طور مؤثر انجام نگیرد، قرارداد اجازه بهره‌برداری فاقد اعتبار خواهد بود». آیین‌نامه در ماده ۱۴۲ مقرر می‌دارد: «مرجع ثبت مکلف است وجود شرایطی را در زمینه کنترل مجوز دهنده بر کیفیت و مرغوبیت کالاها یا خدمات موضوع علامت توسط

مجوزگیرنده در مجوز بهره‌برداری احراز کند، در غیر این صورت مجوز بهره‌برداری قابل ثبت نخواهد بود».

۴.۱.۲. تعهدات مجوزدهنده

۴.۱.۲.۱. **تسلیم موضوع قرارداد:** از جمله مهم‌ترین تعهدات مجوزدهنده تسلیم موضوع قرارداد مجوز بهره‌برداری به منظور بهره‌برداری مفید و مؤثر از آن است. وی موظف است حسب مورد با توجه به مال موضوع مجوز، آن را به گونه‌ای که قابلیت بهره‌برداری مؤثر داشته باشد، به مجوزگیرنده تسلیم کند (صابری، ۱۳۸۷: ۱۳۰). با توجه به عرفی بودن مفهوم تسلیم (ماده ۳۶۹ قانون مدنی)، اینکه چه چیزی تسلیم مال فکری موضوع قرارداد محسوب می‌شود با رجوع به عرف تعیین می‌گردد (برای مطالعه بیشتر راجع به شیوه تسلیم نک. انصاری، طاهری، ۱۳۸۴: ۶۸۰).

۴.۱.۲.۲. **عدم انجام فعالیت و عدم اعطای مجوز بهره‌برداری به اشخاص ثالث در قلمرو قرارداد:** از دیگر تعهدات مهم مجوزدهنده که هرچند از تعریف و طبیعت قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری مستفاد می‌گردد، ولی معمولاً برای تأکید بیشتر در خود قرارداد مورد تصریح قرار می‌گیرد، این است که در مجوز بهره‌برداری انحصاری، مجوزدهنده تعهد دارد که نه تنها به اشخاص دیگری در خصوص همان موضوع و در همان قلمرو، مجوز بهره‌برداری ندهد بلکه خود نیز در همان قلمرو به فعالیت نپردازد. به موجب بند ۱ ماده ۵۲ آیین‌نامه، در صورتی که درخواست ثبت قرارداد مجوز بهره‌برداری مربوط به اختراعی باشد که قبلاً در مورد آن مجوز بهره‌برداری انحصاری به ثبت رسیده است، مرجع ثبت از ثبت مجوز بهره‌برداری خودداری می‌کند.

۴.۱.۲.۳. **تضمین موضوع قرارداد مجوز بهره‌برداری:** مجوزدهنده تعهد دارد که مال فکری موضوع قرارداد تا زمان انقضاء مدت قرارداد قابل بهره‌برداری باشد؛ بدین توضیح که به عنوان مثال اگر موضوع مجوز، اسرار تجاری باشد، افشا نشود، مال موضوع مجوز، ناقض حقوق مالکیت فکری اشخاص ثالث نباشد یا اگر حق اختراع یا علامت تجاری نقض شوند، در برابر آن به عنوان خواهان اقدام کند.

۴.۲. حقوق و تعهدات مجوزگیرنده

۴.۲.۱. حقوق مجوزگیرنده

۴.۲.۱.۱. استقلال در تجاری‌سازی موضوع مجوز بهره‌برداری: مجوزگیرنده بعد از انعقاد قرارداد می‌تواند با رعایت شرایط مجوز بهره‌برداری، به‌طور کاملاً مستقل، از موضوع قرارداد بهره‌برداری نموده و آن را تجاری‌سازی کند. مبنای چنین تعهدی از ماهیت قرارداد مجوز بهره‌برداری ناشی می‌شود که موجب اعطای حق بهره‌برداری به صورت مستقل می‌گردد و نباید آن را با عقدی مانند شرکت اشتباه گرفت. به همین دلیل، یکی از بندهای رایج در قراردادهای مجوز بهره‌برداری، بندی است که بیان می‌دارد رابطه طرفین، مشارکت انتفاعی^{۲۰}، شرکت تجاری یا قرارداد دیگری از این سنخ نیست. (WIPO, n.d:20). بدیهی است که چنین خصیصه‌ای در مجوز انحصاری نمود بیشتری دارد.

۴.۲.۱.۲. انعقاد قرارداد مجوز بهره‌برداری فرعی^{۲۱} در صورت پیش‌بینی: مجوزگیرنده، به خصوص در قرارداد مجوز انحصاری، ممکن است بخواهد در قلمرو سرزمینی قرارداد، حق اعطای مجوز فرعی داشته باشد. در این صورت، این موضوع باید به‌طور خاص مورد مذاکره قرار گرفته و در قرارداد بیان گردد (WIPO, 2005:51) لذا در صورت عدم تصریح به چنین حقی، مجوزگیرنده نمی‌تواند مجوز فرعی بدهد (Huber, 2003:101) البته لازم است در قرارداد مشخص شود که آیا اعطای مجوز فرعی، انتخاب مجوزگیرنده فرعی و شرایطی که بر طبق آن‌ها این مجوز اعطا می‌شود، منوط به رضایت قبلی و کتبی مجوزدهنده اصلی هست یا نه (WIPO, 2005:51). دلیل این امر واضح است؛ در واقع مجوزگیرنده فرعی قرار است از مال فکری موضوع مجوز بهره‌برداری کند و طبیعی است که احتیاط اقتضا دارد مجوزدهنده اصلی در حدود متعارف حق کنترل مجوزهای فرعی را برای خود پیش‌بینی نماید. قانون ۸۶ در این زمینه حکمی ندارد. باوجود این، ماده ۱۴۱ آیین‌نامه در زمینه مجوز بهره‌برداری از علامت تجاری، لازم می‌داند در قرارداد تصریح شود که آیا مجوزگیرنده حق اعطای مجوزهای بعدی را دارد یا خیر. این ماده نشان می‌دهد که از دیدگاه آیین‌نامه، اصل بر عدم وجود حق اعطای مجوز فرعی توسط مجوزگیرنده است.

۴.۲.۱.۳. اقامه‌ی دعوای نقض: بسته به حقوق کشورها، مجوزگیرنده ممکن است حق اقامه دعوای نقض علیه ناقضین حق فکری موضوع مجوز را داشته باشد. برای نمونه، در انگلستان بر طبق بند ۱ از بخش ۶۷ قانون حق اختراع ۱۹۷۷^{۲۲}، فقط مجوزگیرنده انحصاری، به موجب قانون حق اقامه دعوای نقض حق اختراع را دارد، البته مطابق با بند ۳ همان بخش، دارنده هم باید به دادرسی جلب شود. در کانادا، حتی مجوزگیرنده غیرانحصاری از امکان اقامه چنین دعوایی برخوردار است. بر طبق بخش ۳۱ قانون علائم تجاری ۱۹۹۴ انگلستان، به شرط پیش‌بینی در قرارداد، مجوزگیرنده انحصاری از همان حقوق و جبران‌های یک قرارداد واگذاری برخوردار می‌گردد. در نتیجه، در مجوز انحصاری علامت تجاری، چنین حقی باید برای مجوزگیرنده پیش‌بینی شده باشد. در آمریکا، به موجب قانون لنهام^{۲۳} مجوزگیرنده انحصاری علامت تجاری می‌تواند دعوای نقض اقامه کند (Byrne, Mcbratney, 2005:21). در رابطه با حق اختراع، مجوزگیرنده انحصاری می‌تواند بدون جلب مجوز دهنده، دعوای نقض اقامه نماید (Byrne, Mcbratney, 2005:22).

ماده ۶۰ قانون ۸۶ در این خصوص بیان می‌دارد:

«نقض حقوق مندرج در این قانون، عبارت است از معنای^{۲۴} انجام هرگونه فعالیتی در ایران که توسط اشخاصی غیر از مالک حقوق تحت حمایت این قانون و بدون موافقت او انجام می‌گیرد. علاوه بر مالک حقوق تحت حمایت این قانون، هرگاه ثابت شود دارنده اجازه استفاده، از مالک درخواست کرده است تا برای خواسته معینی به دادگاه دادخواست بدهد و مالک امتناع کرده یا نتوانسته آن را انجام دهد، دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور دستور جلوگیری از نقض حقوق یا نقض قریب‌الوقوع حقوق، به جبران خسارت مربوط نیز حکم صادر کند و یا تصمیم دیگری جهت احقاق حق اتخاذ نماید».

۴.۲.۲. تعهدات مجوزگیرنده

۴.۲.۲.۱. پرداخت حق امتیاز: مهم‌ترین تعهد مجوزگیرنده، پرداخت حق امتیاز مقرر در قرارداد است.

۴.۲.۲.۲. بهره‌برداری مؤثر و کافی از موضوع قرارداد مجوز بهره‌برداری: مجوزدهنده با اعطای مجوز بهره‌برداری، درصدد کسب منافع اقتصادی است. در حق امتیاز مقطوع، درآمد مجوزدهنده به بهره‌برداری مجوزگیرنده و نحوه آن وابسته نخواهد بود (Poltorak, Lerner, 2005:103) اما در حق امتیاز مستمر، بهره‌برداری از موضوع مجوز برای مجوزدهنده اهمیت پیدا می‌کند. چرا که اگر مثلاً در مجوز بهره‌برداری از حق اختراع، حق امتیاز درصدی از تولید یا فروش باشد و مجوزگیرنده اختراع را رها کرده و از آن بهره‌برداری نکند، سود موردنظر مجوزدهنده محقق نمی‌شود. به علاوه، حتی در مواردی که حق امتیاز به صورت مقطوع تعیین شده، ممکن است هدف مجوزگیرنده جلوگیری از مشهور شدن مجوزدهنده و ارتقای اختراع یا افزایش اعتبار دارنده علامت تجاری باشد.

علاوه بر این، گاه عدم بهره‌برداری از اختراع ممکن است سوءاستفاده از حق تلقی شده و به صدور مجوز اجباری منجر گردد. بر طبق بند دو ماده ۵ کنوانسیون پاریس: «هر کشور اتحادیه حق اتخاذ تدابیر قانونی را دارد که اعطای مجوز اجباری را جهت منع سوءاستفاده‌های محتمل ناشی از استیفای حقوق انحصاری تفویض شده مانند عدم به‌کارگیری، مقرر می‌دارد» (جهت مطالعه بیشتر در این زمینه نک. Cottier et al, 2013:10).

ماده ۴۱ قانون ۸۶ مقرر داشته است: «... هر ذینفع که ثابت کند که مالک علامت ثبت شده شخصاً یا به وسیله شخصی که از طرف او مجاز بوده است، آن علامت را حداقل به مدت سه سال کامل از تاریخ ثبت تا یک ماه قبل از تاریخ درخواست ذینفع استفاده نکرده است، می‌تواند لغو آن را از دادگاه تقاضا کند...».

۴.۲.۲.۳. عدم تجاوز در بهره‌برداری از میزان معین: مجوزدهنده معمولاً در قرارداد مجوز بهره‌برداری برای مجوزگیرنده حداقل و حداکثر میزان بهره‌برداری را مشخص می‌کند و مجوزگیرنده نباید از این میزان تجاوز کند. در صورتی که چنین شرطی پیش‌بینی نشده باشد، میزان استفاده با توجه به عرف قرارداد موردنظر تعیین خواهد شد. در انگلستان، مجوزگیرنده‌ای که از حدود مجوز محدود شده تجاوز کند، ممکن است

به خاطر نقض قرارداد مجوز بهره‌برداری یا نقض حقوق دارنده مسئول باشد (Byrne, Mcbratney, 2005:36).

۴.۲.۲.۴. **حفظ محرمانگی:** از آنجا که موضوع قرارداد مجوز بهره‌برداری به‌طور معمول مشتمل بر اطلاعات محرمانه از قبیل دانش فنی یا اسرار تجاری است، باید تمهیداتی در جهت حفظ محرمانگی این‌گونه اطلاعات اندیشیده شود. به همین منظور، پیش از انجام مذاکرات مربوط به انعقاد قرارداد، معمولاً طرفین، قرارداد عدم افشا^{۲۵} یا قرارداد محرمانگی^{۲۶} امضا می‌کنند که به موجب آن، اطلاعات محرمانه مشخص می‌شوند و مجوزگیرنده احتمالی ملتزم به حفظ محرمانگی آن‌ها می‌شود (WIPO, 2005:108).

مبنای حفظ محرمانگی، اصولاً، قرارداد طرفین است؛ بر طبق اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی: در صورت عدم تصریح به محرمانگی اطلاعات، طرفی که اطلاعات را دریافت می‌کند، ممکن است متعهد به حفظ محرمانگی باشد. این وضعیت هنگامی رخ می‌دهد که به دلیل ماهیت خاص اطلاعات یا وصف حرفه‌ای طرفین، افشای اطلاعات یا استفاده از آن‌ها برای مقاصد شخصی پس از خاتمه مذاکرات، توسط دریافت‌کننده، برخلاف اصل کلی حسن نیت باشد (UNIDROIT, 2010:65,66). مسلماً اطلاعاتی که در جریان قرارداد نیز افشا شده‌اند، مشمول چنین تعهدی خواهند بود. در حقوق ما در صورت عدم تصریح، برای تشخیص محرمانه بودن اطلاعات و به تبع آن، وجود تعهد محرمانگی، باید به عرف مراجعه نمود و دید که در چه مواردی چنین تعهدی را برای دریافت‌کننده اطلاعات محقق می‌داند.

۵. ثبت قرارداد مجوز بهره‌برداری انحصاری

از طریق ثبت قرارداد، انتقال‌گیرنده یا مجوزگیرنده می‌توانند در برابر معاملات معارض بعدی نسبت به همان مال به وسیله دارنده یا انتقال‌دهنده حمایت شوند (Byrne, Mcbratney, 2005:39). در انگلستان، مطابق با بند ۲ بخش ۲۸ قانون علائم تجاری ۱۹۴۴، «قرارداد مجوز بهره‌برداری علامت تجاری تنها در صورتی نافذ است که مکتوب بوده و توسط مجوزدهنده یا به نمایندگی از وی امضا شود». با وجود این، در

انگلستان، ثبت چنین قراردادی اختیاری است (Byrne, Mcbratney, 2005:35,36). قانون حق اختراع ۱۹۷۷ در ماده ۴۶ و قانون طرح‌های ثبت شده ۱۹۴۹^{۲۷} در بند ۳ بخش ۱۵B به ترتیب ثبت قرارداد مجوز بهره‌برداری از حق اختراع و طرح را ضروری دانسته‌اند. در آمریکا، مقرره‌ای فدرال که ثبت مجوزهای حق اختراع را ضروری بداند وجود ندارد (Byrne, Mcbratney, 2005:39).

در حقوق ما اصل رضایی بودن عقود اجرا می‌شود (صفایی، ۱۳۸۵: ۶۵) که به موجب آن برای ابراز اراده نیاز به وسیله خاصی نیست؛ اما در مواردی قانون‌گذار بنا به مصالحی، برخی تشریفات از قبیل تنظیم سند رسمی را برای اعلام اراده ضروری دانسته است.^{۲۸} به موجب ماده ۵۰ قانون ۸۶: «هرگونه قرارداد مجوز بهره‌برداری از اختراع و طرح‌های صنعتی ثبت شده یا علامت ثبت شده یا اظهارنامه مربوط به آن‌ها به اداره مالکیت صنعتی تسلیم می‌شود. اداره مالکیت صنعتی مفاد قرارداد را به صورت محرمانه حفظ ولی مجوز بهره‌برداری را ثبت و آگهی می‌کند. تأثیر این‌گونه قراردادها نسبت به اشخاص ثالث منوط به رعایت مراتب فوق است». ماده ۵۱ آیین‌نامه نیز ثبت قرارداد مجوز بهره‌برداری از اختراع را ضروری دانسته است. مواد ۸۰ و ۱۲۲ آیین‌نامه به ترتیب ثبت قرارداد مجوز بهره‌برداری از طرح صنعتی و علامت تجاری را پیش‌بینی کرده‌اند. مواد یادشده از قانون و آیین‌نامه، در مورد ثبت قرارداد در مرجع ثبت است. همان‌طور که متن ماده ۵۰ قانون صراحتاً مقرر داشته، ضمانت اجرای عدم ثبت، قابل استناد نبودن قرارداد در برابر اشخاص ثالث است. با توجه به اطلاق مواد مذکور، از نظر لزوم ثبت در اداره مالکیت صنعتی، فرقی بین مجوز انحصاری و غیر آن نیست. بر طبق ماده ۱۷۸ آیین‌نامه هم کتبی بودن و هم تنظیم سند رسمی برای قرارداد مجوز بهره‌برداری ضرورت دارد و از این حیث هم بین انواع مجوز بهره‌برداری فرقی نیست (در این زمینه همچنین رک. مواد ۲۱، ۴۷، ۹۳، ۹۴ و ۱۴۳ آیین‌نامه).

۶. مجوز بهره‌برداری انحصاری از حقوق مالکیت صنعتی و حقوق رقابت^{۲۹}

مجوزهای انحصاری بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی، به دلیل ایجاد نوعی

انحصار، در معرض نظارت حقوق رقابت هستند. مقررات اصلی حاکم بر حقوق رقابت در اتحادیه اروپایی عبارت‌اند از مواد ۱۰۱ و ۱۰۲ آیین‌نامه عملکرد اتحادیه اروپایی^{۳۰}. در آمریکا، نظیر این مقررات در مواد ۱ و ۲ قانون شرمین^{۳۱} دیده می‌شود. در نظام‌های حقوقی یادشده، اصولاً امکان انعقاد مجوزهای بهره‌برداری انحصاری وجود دارد. در عین حال، به منظور تصمیم‌گیری راجع به مجوزها، کمیسیون اروپا، با در نظر گرفتن مقررات یادشده، بین دسته‌های مختلف مجوز انحصاری حق اختراع، از طریق ارزیابی رابطه رقابتی طرفین (رقیب یا غیر رقیب بودن آنها) یا ماهیت متقابل یا غیر متقابل ترتیب مقرر بین طرفین تفکیک می‌کند. در حقوق آمریکا، برخورد مطلوب‌تری با مجوزهای انحصاری صورت می‌گیرد و اماره قانونی بودن مجوزهای انحصاری برقرار است. این اماره را می‌توان ناشی از عبارت‌پردازی واضح بخش ۲۱۶ قانون حق اختراع دانست که اعطای مجوزهای انحصاری را اجرای مشروع حقوق اعطا شده بر طبق حقوق اختراع تلقی می‌کند. تنها توافقاتی که در آمریکا ممکن است مسائل ضد انحصاری در خصوص مجوزهای انحصاری حق اختراع مطرح کنند توافقاتی هستند که طرفین دخیل، در رابطه‌ای افقی^{۳۲} تعامل می‌کنند. معذک، بدون اوضاع و احوال دیگر، حتی مجوزهای انحصاری بین رقبا هم موجب مسائل ضد انحصاری نیستند. در اتحادیه اروپایی که حقوق اختراع اصولاً تحت حاکمیت قوانین ملی کشورهای عضو قرار دارد، اماره مشابه قانونی بودن دیده نمی‌شود (Baumgartener, 2013:176,177).

در حقوق ایران بر طبق اصل حاکمیت اراده، اصولاً مانعی برای انعقاد مجوزهای انحصاری بهره‌برداری از حقوق مالکیت فکری به‌طور کلی و حقوق مالکیت صنعتی، به‌طور خاص، وجود ندارد. از این جهت که در مجوز انحصاری، مجوز دهنده هم حق اعطای مجوز به دیگران و هم حق بهره‌برداری از موضوع مجوز را از خود سلب می‌کند، در واقع نوعی سلب حق جزئی را صورت می‌دهد که بر طبق مواد ۹۵۹ و ۹۶۰ قانون مدنی مجاز است (جهت مطالعه بیشتر در این زمینه نک. صفایی، قاسم‌زاده، ۱۳۸۹: ۴۳-۳۳). در فصل نهم قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی که مقررات اصلی حقوق رقابت در کشور ما است، به مجوزهای انحصاری بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی به‌طور صریح اشاره‌ای نشده است. در عین حال می‌توان گفت

که اگر در موردی مجوز انحصاری به صورت شرط ضمن عقد بوده و مصداق سوء- استفاده از موقعیت اقتصادی مسلط محسوب شود، مشمول قسمت ۲ از بند ط ماده ۴۴ قانون مذکور خواهد بود که تحمیل شروط قراردادی غیرمنصفانه را مخل در رقابت و ممنوع اعلام کرده است.

۷. نتیجه گیری

صرف هزینه‌ی نسبتاً پایین‌تر و زمان کوتاه‌تر برای انعقاد قرارداد، پیچیدگی کمتر، حق امتیاز بیشتر و ضریب امنیتی بالاتر برای حفظ اطلاعات محرمانه از جمله مزایایی هستند که مجوز انحصاری را برای دارندگان حقوق مالکیت صنعتی مطلوب‌تر می‌کنند. مجوزگیرنده‌ی انحصاری نیز از این طریق می‌تواند بدون رقیب در بازار فعالیت کرده و سود مناسبی کسب کند. به همین دلیل، مجوزگیرندگان بیشتر تمایل دارند که مجوز انحصاری دریافت نمایند. البته همین امر موجب می‌شود حق امتیاز مجوز انحصاری، از حق امتیاز دیگر مجوزها بالاتر باشد. در عین حال، با اعطای این نوع مجوز، رقبای مجوزگیرنده به تکاپو می‌افتند تا جایگزینی برای فناوری موضوع قرارداد بیابند که در صورت موفقیت آنها، ارزش فناوری مجوزدهنده کاهش می‌یابد. حالت دیگر این است که رقیب، حق مجوزدهنده نسبت به مال فکری را نقض کنند که این وضعیت نیز مطلوب هیچ‌یک از طرفین نیست. مجوزدهندگان، از مجوزگیرنده انحصاری توقع بیشتری دارند. عدم موفقیت مجوزگیرنده انحصاری، در مواردی که حق امتیاز مستمر است به زیان مجوزدهنده خواهد بود. ممکن است مجوزدهنده در صورت نقض حق توسط ثالث، دعوی نقض اقامه نماید که این امور موقعیت مجوزگیرنده انحصاری را با خطر مواجه می‌کند.

از جمله حقوق مهم مجوزدهنده، به ویژه در مجوز انحصاری، حق نظارت بر تولید و تجاری‌سازی فناوری توسط مجوزگیرنده، جهت حفظ اعتبار و شهرت خود است. این حق در مجوز بهره‌برداری علامت تجاری اهمیت خاصی دارد و قانون‌گذار، قرارداد فاقد شرط کنترل یا قراردادی را که در آن کنترل مؤثر انجام نمی‌شود بی‌اعتبار اعلام کرده است. مجوزگیرنده در تجاری‌سازی موضوع قرارداد استقلال دارد و شریک

مجوزدهنده محسوب نمی‌شود. در قانون ۸۶ اصل را بر غیرانحصاری بودن مجوز بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی قرار داده که به نظر می‌رسد مبنای این حکم توجه به الزامات خاص ناشی از مجوز انحصاری بوده است. در آمریکا و اتحادیه اروپایی، حقوق رقابت مجوزهای انحصاری را به دقت بررسی می‌کند، حال آنکه مقررات اصلی حقوق رقابت در کشور ما، به طور صریح به این قراردادها نپرداخته است و بهتر است احکام آن در قانون به طور مفصل بیان شود.

پی‌نوشت‌ها

^۱ در این مقاله منظور از قانون ۸۶ همین قانون است.

^۲ Assignment.

^۳ برخی حقوقدانان بر این عقیده‌اند که اموال فکری نیز می‌تواند مبیع قرار گیرد (شهیدی، ۱۳۸۲: ۱۵)؛ اما از دیدگاه نگارندگان، در حقوق ایران با عنایت به تعریف ماده ۳۳۸ قانون مدنی از بیع، نمی‌توان قراردادهای واگذاری حقوق فکری را بیع دانست چرا که در آن به عین بودن مبیع تصریح شده است در حالی که در مانحن فیه، موضوع مجوز، حق است. برای مطالعه بیشتر در این زمینه نک. کاتوزیان، ۱۳۷۸: ۳۱۲-۳۱۰؛ قبولی درافشان، ۱۳۸۶: ۱۰۷-۹۶؛ و نعمت‌اللهی، ۱۳۹۳: ۱۱۱-۱۱۰.

^۴ License Contract (agreement).

^۵ در ایران، اصطلاح قرارداد لیسانس کاربرد بیشتری دارد. قانون ۸۶، از این قرارداد تحت عنوان قرارداد اجازه بهره‌برداری یاد کرده است؛ اما باید توجه داشت که در واقع، این قرارداد موجد اذن است و اجازه با تسامح یا در معنای اعم به کار رفته است. لذا نگارندگان ترجیح داده‌اند مجوز را به کار برند.
^۶ در این مقاله، منظور از آیین‌نامه همین آیین‌نامه است.

^۷ Sole License

^۸ Non-exclusive License

^۹ Exclusive License

^{۱۰} United Kingdom Trademarks Act

^{۱۱} Technology Transfer Guidelines, para 190.

^{۱۲} Relatively Exclusive License

^{۱۳} Limited Exclusive License

^{۱۴} Most Favoured Licensee

^{۱۵} تجاری‌سازی عبارت است از تبدیل اختراع یا نوآوری به محصول، خدمت یا فرآیندی که از نظر تجاری مطلوب است (United Nations, 2011:17).

^{۱۶}. به ویژه در موردی که حق امتیاز، درصدی است و برخی موارد دیگر، بهره‌برداری مطلوب اهمیت می‌یابد. نک. شماره ۴.۲.۲.۲ این مقاله.

- ^{۱۷}. Minimum Royalty
- ^{۱۸}. Lump-sum Royalty
- ^{۱۹}. Running Royalty
- ^{۲۰}. No joint venture clause
- ^{۲۱}. Sub-license
- ^{۲۲}. Patent Act 1977.
- ^{۲۳}. Lanham Act 1946.

^{۲۴}. ظاهراً متن ماده ایراد نگارشی دارد.

- ^{۲۵}. Non-disclosure Agreement(NDA)
- ^{۲۶}. Confidentiality Agreement
- ^{۲۷}. Registered Designs Act 1949

^{۲۸}. برای مطالعه بیشتر در این زمینه نک. کاتوزیان، ۱۳۷۶: صص ۲۶۷ به بعد.

^{۲۹}. لازم به ذکر است که بررسی جامع مجوزهای انحصاری از دیدگاه حقوق رقابت، خود، موضوع مفصلی است که در مجال دیگر باید به آن پرداخته شود.

^{۳۰}. Treaty on the Functioning of the European Union, 2007.

^{۳۱}. United States Sherman Act 1890.

^{۳۲}. منظور از رابطه افقی، رابطه بین رقبا است.

منابع

الف. فارسی

انصاری، مسعود، طاهری، محمدعلی (۱۳۸۴)، دانشنامه حقوق خصوصی، ج ۱، تهران، محراب فکر.

آیین‌نامه اجرایی قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ۸۶، مصوب ۱۳۸۷.

پارساپور، محمدباقر (۱۳۸۹)، گزیده‌ای از حقوق اموال (حقوق مدنی ۲)، ویرایش

دوم، تهران: شهر دانش.

شهیدی، مهدی (۱۳۸۲)، حقوق مدنی ۶، عقود معین ۱ (بیع، معاوضه، اجاره، جعاله، قرض و صلح)، تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد.

صابری، روح اله (۱۳۸۷)، قراردادهای ليسانس، تهران: شهر دانش.

صفایی، سیدحسین (۱۳۸۵)، قواعد عمومی قراردادها، تهران: نشر میزان.

صفایی، سیدحسین، قاسم‌زاده، سیدمرتضی (۱۳۸۹)، حقوق مدنی اشخاص و محجورین (ویراست ۴)، تهران: سمت.

قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۷.

قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹.

قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ۱۳۸۶.
قانون مدنی.

قبولی درافشان، سید محمدهادی (۱۳۸۶)، مفهوم بیع و تمایز آن از سایر قراردادها در حقوق ایران با بررسی تطبیقی در حقوق انگلیس، تهران: شلاک.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶)، حقوق مدنی، قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، تهران: شرکت سهامی انتشار.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۸)، حقوق مدنی، معاملات معوض، عقود تملیکی، بیع-معاوضه-اجاره-قرض، چاپ هفتم، تهران: شرکت سهامی انتشار.

میرحسینی، سیدحسن (۱۳۸۵)، فرهنگ حقوق مالکیت معنوی، تهران: نشر میزان.

میرحسینی، سیدحسن (۱۳۸۷)، حقوق اختراعات، تهران: نشر میزان.

نعمت اللهی، اسماعیل (۱۳۹۳)، موضوع عقد و مورد معامله، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

ب. لاتین

- Baumgartener, Anna, Maria, **Antitrust Issues in Technology Transfer: A Comparative Legal Analysis of Patent Licenses in the EU and the U.S**, Stanford-Vienna Transatlantic Technology Law Forum.
- Byrne, Noel, McBratney, Amanda, (2005), **Technology Licensing**, Jordans.
- Cottier, Thomas et al, (2013), **Use it or Lose it? Assessing the Compatibility of the Paris Convention & TRIPS with respect to Local Working Requirements**, Swiss National Center of Competence in Research, Working Paper no. 2012/11| June 2013.
- Dratler, Jr. Jay, (2004), “**Licensing of intellectual property**”, **Law Journal Press**, vol. 1: 1-11.
- EU Technology Transfer Guidelines, 2014.
- Garner, Brian A, (2009), **Black’s Law Dictionary**, ninth edition, West.
- http://www.WIPO.int/export/sites/www/sme/en/documents/pdf/ip_panorama_12_learning_points.pdf(last visited: ۱۳۹۳/۲/۲۳).
- Huber, C. Ben, (2003),PatentedTechnology: Issues in Drafting a License,**The Colorado Lawyer** / September 2003 / Vol. 32, No. 9:97-108.
- Paris Convention on the Protection of Industrial Property, 1883.
- Poltorak, Alexander, I., Paul, J. Lerner, (2005), **Essentials of Licensing Intellectual Property**, Wiley.
- Rader,DennisFurr, Robert B.Jr., (2004), “Rights and Obligations in Exclusive License Agreements”, **The Licensing Journal**, N 1: 12-18, pp. 10-15.
- Rumachandran, Sumah, (2009),**An Introduction to Licensing**, Malaysian Biotechnology Corporation.
- The University of Manchester, (2010), **Licensing, A Researcher’s Guide**, The University of Manchester.
- Treaty on the Functioning of the European Union, 2007.

UNIDROIT, (2010), **UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts.**

United Kingdom Patent Act 1977.

United Kingdom Registered Designs Act 1949.

United Kingdom Trademarks Act 1994.

United Nations, (2011), **Intellectual Property Commercialization Policy Options and Practical Instruments**, United Nations Publications.

United States Lanham Act 1946.

United States Patent Act, 35 U.S.C 1952.

United States Sherman Act 1890.

WIPO, (2005) **Exchanging Value, Negotiating Technology Licensing Agreements**, WIPO.

WIPO, (2008) **Intellectual Property Handbook**, WIPO.

WIPO, (n.d), Trademark licensing, WIPO.

